

DPN 5850

Title : चूडाकरण होमकर्म, उपनयनपद्धति CŪDĀKARANA HOMA KARMA,
UPANAYAN PADDHATI

Run. No. 6541

Cat. No.

Micro. No.

Subject कर्मविधि Rihel Religion : Hindu / Bauddha

Language : Skt. / New. / Nep. / Skt. - New. / Maith. - New. / New. - Nep. /

Size in cms. 28 x 7.5 Folios 18 Lines (in a page) 7/8

Compl. / Incompl.

Chapt. / act /

Author / translator रामदत्त Ramadatta

Scribe / donor मानदास, सुगतदास

Date: NS / SS / VS / KS

Ruler / place

Script : New. / Dev. / Bhuj. / Ran. /

Illus. :

Material : palmleaf / paper / thyasaphu /

Condition : fine / damaged by worms, rats, water /

Beginning, colophon, post-colophon :

अंशः श्रीमान्देहाय ॥ उपनयनपद्धति ॥ तत्र सम्बन्धितान्तामादित्यं बुद्ध्या बुद्धि गयन ...

समाप्ति (Colophon)

इति म्हात्मक श्रीरामदत्त विचिता वाजसनेसिन्धुपण्यन पद्यतिः पूजादिम्बिका प्रसादात् ॥

नमः श्रीगणेशाय ॥ अथ वृडाकरणं ॥ तत्र सप्तसरान्तरमादित्यमुद्रावुदगयन आयुर्ध्यामाणां शुक्रादिस्तादिदोषरहिते रिक्तादिदोषरहिते बुध
 गुरुशुक्रवारविहितनक्षत्रेषु कृतनित्यक्रियोयजमानो मातृपूजाभ्युदधिकं कृत्वा ब्राह्मणभोजयित्वा माण्डपपरिष्कृतभूमौ कुशंडिकामारभेत ॥ तत्र
 मः कुशैर्हस्तमात्रचतुरस्रभूमिपरिसमुद्यतां नैशान्याम्यरित्यज्यगेमवोदकेनोपलिप्य सुवमूलेन स्फुटनवोत्तरेत्तरक्रमेण प्रागुपदेशमात्रं त्रिरुहिरवा उ
 लेखनक्रमेण नामिकांगुष्ठाभ्यामुदृत्य वारिणा तं देशमभिधिया कांश्यपात्रेणानिमादाय उभूभूवः स्वः व्याहृतिमंत्रेण प्रत्यश्रुत्वंतत्रोपरिनिदधातु ॥ ततो
 नेः पश्चिमतो यजमानदक्षिणादिशिलापितमहर्तवासः परिध्याप्य कुमारमङ्गे निधाय मातोपविशति ॥ ततः पुष्यचन्दनतामूलवासोऽस्यादयः ॥ उभूभूवः
 ष्य कुमारस्य कर्तव्यवृडाकरणहोमकर्मणि कृताकृतावेक्षणरूपवृत्तकर्मकर्तुममुकगोत्रममुकशर्माण्वाह्मणमेभिः पुष्यचन्दनतामूलवासोभिर्वृ
 त्तेन त्वामहंवृणे इति वस्त्राणामृण्णयात् उवृतोस्मीति प्रतिवचनम् उयथाविहितं कर्म कुर्विति यजमानेनोक्ते उंकरवाणीति वस्त्रवचनान्तरमनेदक्षिण
 तः शुद्धमासनं दत्त्वा तदुपरि प्रागग्रान् कुशानां स्तीर्याग्निं पददक्षिणं कारयित्वा उं अस्मिन् कर्मणि त्वमेव ह्यभवेत्यभिधाये उं भवानीति तेनोक्ते ब्राह्मणमुद्रां

माण्डपमुद्रां

खंतत्रोपवेश्यप्रणीतापात्रं पुरतः कृत्वा वारिणा परिपूर्य्य कुशैरक्षय्यं वस्त्राणां मुखमूलो काग्नेरुत्तरतः कुशोपरि निदध्यात् ॥ ततः परिस्तराणं वह्निष्वुत्तुथ
भागमादायानेयादीशाना तस्वह्नाणो निपूर्य्य तन्नैत्याद्यायवान्तं अग्नितः प्रणीतापूर्य्यन्तं ततोऽग्नेरुत्तरतः पश्चिमदिशि पवित्रे छेदनार्थं कुशत्रयं पवित्रकर
णार्थं साग्रमनन्तरं भिक्षुशपत्रद्वयं प्रोक्षणी पात्रमाज्यस्थालीसंमार्जनं कुशाः उपग्रमन कुशाः समिधस्तिस्रः सुवः आज्यं षट्पञ्चाशदुत्तरमुष्टिशतद्व
यावच्छिन्ना मतण्डुलपूर्णं पात्रं रतानि पवित्रे छेदनकुशानां पूर्वपूर्वदिशि क्रमेणासादनीयानि । तत्रशीतोदकमुज्जोदकं च दधिघृतं नवनीता न्यतमयिणः
त्रिःश्वेतशस्त्रकीकटकं प्रादेशमितसायसप्तविंशतिकुशपत्राणि लोहक्षरः नायितः अनडुहगोमयपिण्डः अन्यदद्यात् चारपरिप्राप्तं नलीनीदलादि
पवित्रे छेदनकुशैः स्वप्रादेशमित पवित्रे छित्वा सपवित्रकरणे प्रणीतोदकं त्रिः प्रोक्षणी पात्रे निधाय द्वाभ्यामनामिकाङ्गुष्ठाभ्यामुत्तराग्रे पवित्रे गृहीत्वा त्रि
रुत्सवं ॥ ततः प्रोक्षणी पात्रं वामहस्ते कृत्वा अनामिकाङ्गुष्ठां प्रोक्षणी जलं त्रिरुक्षिप्य प्रणीतोदकेन प्रोक्षणी मभिषिच्य सपवित्रं प्रोक्षणी जलेनासादितं
वस्तुन्यभिषिच्य अग्निप्रणीतयोर्मध्ये प्रोक्षणी पात्रं निदध्यात् । ततः आज्यस्थाल्यामाज्यं कृत्वा अधिश्रित्य ज्वलत एतादाय आज्यस्यापरिप्रदक्षिणां आम

पित्वा वक्रौतयश्चेपः ॥ ततः त्रिः सुवंप्रतप्य संमार्जनं कुशानां मगैरन्ततो मूलैर्वीक्ष्यतः सुवंसमृज्य प्रणीतोदकेनाभ्युक्ष्य पुनः पूर्ववत् त्रिः प्रतप्य स्वदक्षिणतः कु
शोपरि निदध्यात् ततोऽग्नेः प्रदक्षिणक्रमेणाज्यमवतार्यायेष्ट्वा ज्यमुत्प्रेयावेक्ष्य सत्यपद्वये तन्निरस्य पूर्ववत् प्रोक्षणी जले सुत्प्रेयः उत्थाय उपग्रमन कुशा
नामहस्ते कृत्वा प्रजापतिं मनसा ध्यात्वा तस्मै समिधत्रयमादायान्मोक्षियेत् ततः उपविश्य सपवित्रं प्रोक्षणी पुदकेन प्रदक्षिणक्रमेणाग्निं पूर्य्य क्ष्यं प्रणीता
पात्रे पवित्रे निधाय पातितदक्षिणजानुव ह्नाणाचारुः समिधतमेग्नौ जुह्यात् । ततः दाह्यनन्तरं सुवावस्थितं कुतशेषघृतस्य प्रोक्षणी पात्रे प्रक्षेपः ॥
ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये इति मनसा ॐ इन्द्राय स्वाहा इदमिन्द्राय इत्याद्यौ ॐ अस्ये स्वाहा इदमस्ये ॐ सोमाय स्वाहा इदं सोमाय इत्याज्यमग्नौ
ॐ भूः स्वाहा इदं भूः ॐ भुवः स्वाहा इदं भुवः ॐ स्वः स्वाहा इदं स्वः ॥ एतामह वाहृतयः ॥ ॐ तन्नो अग्ने वरुणस्य विद्वान्देवस्य रुद्रोऽप्रवयासि सीष्ठाः यजिष्ठा व
वक्रितमः शोभुचानो विश्वादेवाऽसि प्रमुमुग्ध्यस्मत्स्वाहा इदमग्नीवरुणाभ्यां ॐ सत्तन्नो अग्ने वमो भवोतीनेदिष्टो अस्याऽवसो व्युष्टोऽप्रवयश्चणो व
रुणोऽरुणो वीहि मृडो कंठं सुहवो न सधि स्वाहा इदमग्नीवरुणाभ्यां ॐ अयाश्चाने स्य न भिशस्ति पाश्च सत्वमित्त्वमया असि अयानो जज्ञं वस्यो ह्यधेहिने
यानो १

वज्रं स्वाहा इदमन्तये ॥ १ ॥ ॐ ये ते शतं वरुणये सहस्रं यज्ञियाः पाशा वितता महानः । तेभिर्लो अद्य सवितो तविष्णुर्विश्वे मुञ्चन्तु मरुतः स्वकाः इदं स्वरु
 णाय सवित्रे विश्वे विश्वेभ्यो देभ्यो मरुताः स्वकेभ्यः । ॐ उदुत्तमं वरुणपाशमस्मद्वोध मविमध्यमं सुधाय प्रथा वयमादित्यवतेतवानागसो अदित
 ये स्याम स्वाहा इदं स्वरुणाय । इति सर्वपापक्षितं । ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये इति मनसा इति प्राजापत्यं । स्विष्टकृत होमः । ॐ अग्नये स्विष्ट
 कृते स्वाहा इदमन्तये स्विष्टकृते इति स्विष्टकृत । अथ संसुवप्राशनं । ततः प्राचम्य । ॐ अद्य कृते तच्च डाकराणो मकर्मणि कृता कृता वेक्षणान् पवस्व कर्म
 प्रतिष्ठार्थं मिदं पूर्णपात्रं प्रजापतिदेवतं प्रमुकं गोत्रायामुक्तं शर्मणे वाज्रणाय वृक्षणे दक्षिणां तुभ्यमहं संप्रेदं इति वृक्षणे पूर्णपात्रं दक्षिणां
 दद्यात् । ॐ स्वस्तीति प्रतिवचनं । ततः प्रणीता विमोक्तः ॐ सुमित्रियान् आप ओषधेयः संखिति शिरः संमृज्य ॐ दुर्मित्रियास्तस्मै संतु योऽस्मो न्देषियं ववेयं धि
 षः । इत्येताभ्यां प्रणीता युजीकरणं । ततः स्तरणक्रमेण वह्निगती यद्युतेनाभिघार्य हस्तेनैव । ॐ देवा गातु विदो गातुं वित्वा गातुं नितमनसस्य त इमं दे
 वयं स्वाहा इति मंत्रेण वह्निर्होमः । अथ शीतोदकमुज्जोदकं च । ॐ उस्मेन वाय उदकेने ह्यदिते के शानुय इति मंत्रेण अभिषिच्य । तत्र मिथितोदके द
 वोते धाः स्वाहा १

विद्युत्तनवनीतान्यतमपिण्डं पक्षिप्य दक्षिणपश्चिमोत्तरक्रमेण पूर्वशानिशावेदं ३ स्वकुमारकेशजूटिकात्रये दक्षिणाय
 युत्वाय वराय वर्चसे इति पठित्वा तेनैव वारिणा प्रक्षालनं शस्त्रकीकंठकेन विवरणं कृत्वा भागत्रयं कुर्यात् ॥ ततः सप्तविंशतिकुशपत्रतः पत्रत्रयं तानी
 य तत्केशमूलसंगताय जूटिका प्रथमभागां तरितं कुर्यात् । ॐ ओषधे त्राय स्वधिते मे नं हिंसीरिति मंत्रेण । ततः ॐ शिवो नासासि धितिस्तेपिः
 तानमस्ते अस्तु मामाहिंसीरिति मंत्रेण लौहधूरं गृहीत्वा ॐ निवर्तयाम्या पुषे त्राद्याय प्रजननाय रायस्योषा सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय इति मंत्रे
 ण जूटिका संलग्नं कुर्यात् । ततः कुशपत्रत्रयसहितं जूटिकां छिनत्पनेन । ॐ येनावपत्सविता हूरेण सोमं रजो वरुणस्य विद्वान् तेन वृक्षणे वप
 तेदमस्या पुष्पं जरद धिप्यथा सदिति मंत्रेण । ततः स्तान् लून कुशपत्रत्रयसहितं सुतरस्यां अर्नदुहो मयोपरि निदध्यात् । अत्रैव पूर्ववत् प्रक्षालिता
 परभागद्वयं कुशपत्रत्रयां तन्निधा नादि छेदनवर्जं सर्वपूर्ववदेव छेदनं तु नृश्रीमेव । अनदुहो मयपिण्डोपरि केशधारणं । ततः पश्चिमजूटिका

यां पूर्ववत्सुखालं नंशस्त्रीकीकंठकेनतस्त्रीभागत्रयकरणं। केशमूलसंतायकेशांतरितमध्ये कुशपत्रत्रयधारणं कुर्यादणसंयोजनानितमंत्रेणैव।
 प्रथमभागछेदनेमंत्रः। ॐ त्र्यायुषं जमदग्नेः ॐ कश्यपस्य त्र्यायुषं यदेवेषु त्र्यायुषं तन्नोऽस्तु त्र्यायुषमिति। ततः पूर्ववद्गोमयपिण्डे केशधारणं। ततो
 श्वशिष्टभागद्वये कुशपत्रत्रयां तर्निधादिछेदनवर्जं छेदनं तु तस्त्रीमेव। लूनकुशपत्रत्रयसहितकेशानां गोमयपिण्डे धारणं। तत उत्तरभागजूटिकायां
 प्रक्षालनादिक्षुरसंयोजनं। तं तमंत्रेणैव। जूटिकाप्रथमभागछेदनेतुमंत्रः। ॐ येन भूरिश्रवा दिवं ज्योत्स्नं कश्यपश्चाधिसूर्यं तेन तेव पामि वसूणा जीवा
 तवे जीवताय शुक्लो क्वाय स्वस्थये। ततः केशान् गोमयपिण्डे निदध्यात्। ततो श्वशिष्टभागद्वये कुशपत्रत्रयां तर्निधादिछेदनवर्जं सर्वपूर्ववदेव। छेदनं तु त
 स्त्रीमेव। गोमयपिण्डोपरिकेशधारणं च। ततस्ताभिरेवाभिः समस्तमेव शिरः प्रक्षाल्य केशोपरिषदक्षिणां त्रिः क्षुरं भ्रामयति। ॐ यक्ष्णैरेण मज्जयता सुपे
 शसा वज्रावारपति केशांश्चिं धिशिरोमा स्यायुः प्रसो वीरिति मंत्रेण। ततस्ताभिरेवाभिः समस्तमेव शिरः प्रक्षाल्य अपक्ष्णव्यरिवपेतिनापितायक्ष्ण
 गो३

रं प्रयच्छति। अथनापितः शिखां धृत्वा समस्तमेव शिरोवपनं यथाकुलं कुर्यात्। तौ श्वकेशान्माता तनवस्त्रेणपती ध्या दधितक्तसमन्वितगोमयपिण्डो
 परिनिदध्यादितिसमाचारः। ततः पूर्णाहुतिः। ॐ भूर्भुवः स्वो नमो भगवते वासुदेवाय। ॐ नमो भगवते वासुदेवाय। ॐ नमो भगवते वासुदेवाय। ॐ नमो भगवते वासुदेवाय।
 तदेवाः स्वाहा इति मंत्रेण घृतपुष्पसमन्वितामाहुतिं दद्यात्। ततः सुवेन भस्मानीय दक्षिणानामिकाग्रगृहीतभस्मना त्र्यायुषं कुर्यात्। ॐ त्र्यायुषं जम
 दग्नेरिति ललाटे। ॐ कश्यपस्य त्र्यायुषमिति प्रीवायां। ॐ यदेवेषु त्र्यायुषमिति दक्षिणावाहु मूले। ॐ तन्नोऽस्तु त्र्यायुषमिति हृदि। अनेनैव क्रमेण
 कुमारललाटादावपि। तत्र तन्नो इत्यस्य स्थाने तत्ते इति विशेषः। ततो दूर्वाक्षताधारोपणं। तत्र तान् केशान् गोमयपिण्डं च गोष्ठेत्यसरस्तीरेन्यस्मिन् उद
 कांतरे वा निदध्यात्। ततोऽपाचारं ज्ञादिकमपि॥ ॥ अथ कर्णवेधः ॥ तत्र तृतीयवर्षे पंचमेवापुष्ये कुचित्रा हरिरेव तस्य तमनश्च त्रसम
 न्वितविहिततिथिं पूर्वोद्दे पिता नो वा पूर्वाभिमुखोपविष्टः कुमारस्य दक्षिणकर्णमभि मंत्रयति। तत्र मंत्रः। ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं प

श्रेयसाक्षभिर्व्यजत्राः स्थिरैरंशैस्तुष्टुर्वीमलनूर्भिर्व्यशेमहिदेवहितं यदायुरिति । ततो वामकर्णमभिमंत्रयति । उँरक्ष्यंती वेदागणा गंतिकर्णं प्रियंस
 स्वायस्परिषस्व जाना । योषे वशिं के रितताधिधन्वं ज्या इयं समने पारयंती । इति मंत्रेण । ततो मध्यं निरीक्ष्य नापित द्वागवेधयेत् । तस्मिन्नेवावसरे मधु
 रादिदानमाचरेत् । अथ वा रात्रिं ततो ब्राह्मणभोजनं ॥ ॥ अथोपनयनम् ॥ ॥ तत्र शुद्धसमये रविगुरुचंद्रशुद्धौ गर्भाष्टमे अष्टमे वा वर्षे अनुकल्पे वा
 दशवर्षाभ्यंतरसंवत्सरांतरे वा ब्रह्मवचसकामः । पंचमेष्टुदगयनं आपूर्यमाणपक्षे षष्ठ्यनध्यापरिक्ता घटिरिक्ततिथौ रविगुरुशुक्रान्यतमवारे मध्याह्ने
 दर्वाकः कुमारपितृमातृपूजाभ्युदयिके कृते तदभावे आचार्ये नैव ब्राह्मणाणां माणवकं च भोजयित्वा । तंच सशिवकृतक्षौरं स्नानांतरं यथाशक्त्यलंक
 त्य बहिः शालायां तुषकेशकर्करादिरहितपरिष्कृतभूमौ आचार्यो निस्थां कुर्यात् । तत्र हस्तमात्रचतुरसुकुशकंडिकाकरणभूपरिसमूहानंतरं कु
 शानैश्चान्यां परित्यज्य गोमयोदकेनोपलिप्य सुवभूलेन स्नेन चोत्तरोत्तरक्रमेण प्रादेशमात्रं त्रिरुह्मिष्य उल्लेखनक्रमेणानामिकांगुष्ठोभ्यामु

प्रागुप१

ततः उँ ब्रह्मचर्यं सानीति ब्रूहीत्याचार्यप्रेषानंतरं उँ ब्रह्मचर्यं सानी

त्यजलेनाभ्युक्ष्य कांश्च पात्रेणानिमानीय उँ भूर्भुवः स्वः व्याहृतिमंत्रेण तत्र पत्यश्रुत्वं निदध्यात् । ततः आचार्यः कुमारं शिष्यद्वाराग्नेः पश्चात्स्वदागपांश्चै
 वस्थापयति कुमारस्ततः वहांजलिं संबोध्य उँ ब्रह्मचर्यं मागां इति ब्रूहि इति प्रेषानंतरं उँ ब्रह्मचर्यं मागां इति कुमारः आह अथ माणवकमाचार्यो
 वासः परिधापयति तत्राचार्यपठनीयो मंत्रः । उँ येनेन्द्राय बृहस्यतिर्वीसः पर्यदधामृतं तेन त्वापरिदम्यायुषेदीर्घायुत्वाय वलाय वचसे । ततो मा
 णवकस्य हिराचमनं तत उत्थाय अथ माणवकत्रिकवेष्टनेन तत्प्रवरसंख्यायं धियुतां मेखलां कृत्वा आचार्यो वधाति । तत्र माणवकपठनीयो मंत्रः ।
 इयं यदुक्तं परिवाधे मानावर्णपवित्रं पुनती मन्त्रा गात् । प्राणापानाभ्यां बलमादधाना सुसा देवी सुभगामेखलेयं । उँ युवा सुवासाः परिबीतः प्रागात्स उ
 सेयान् भवति जायमानः । तन्धीवासः कवय उन्नयंति स्वाध्यामनसा देवयंतः ॥ इति वा अत्रैव पूगयज्ञोपवीतयुतभांडाष्टतयंब्राह्मणेभ्यो दद्यादिति स
 माचारः ॥ ततः उँ यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत्सरुजं पुरस्तात् प्रायुष्यमग्रां प्रतिमुंच शुभ्रं यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः ॥ इति यज्ञोपवीतं परिदध्या

धा ५

तत्ततः प्राचम्य. ततरेणेयमजिनं तूष्णीं परिधत्ते. ततो माणवकेशपरिमितं पलाशदंडमाचार्यः तूष्णीं प्रयच्छति. तंच उँयो मे दंताः परापतद्वै हाय सोधि भूम्यं
 तमेहं पुनराददः प्रायुषे वसुलो वसुवर्चसायेति. माणवकोष्टकान्ति. ततः प्राचार्यो वारिणा स्वमंजलिं पूरयित्वा कुमारस्यांजलिं तेनैवांजलेन पूरयति.
 उँ प्रायो हिष्ठा मयो भुवस्तान उर्जे दधातन. महेरणा य वक्षसे यो वः शिवतमोर सस्तस्य भाजयते रुनः. उशतीरिव मातरः. तस्मा अरंगमामवो यस्य क्षयाय
 जित्वथ. प्रापो जनयथा वनः ॥ इत्याभिर्ऋग्भिः ॥ ततः उँ सूर्य्य मुदीक्ष्येति प्राचार्यं प्रेषानंतरं. उँ तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत्. पश्येम शर
 दः शतं. शृणुयाम शरदः शतं प्रववाम शरदः शतं मदीनाः स्याम शरदः शतं भूयंच शरदः शतात्. इत्यनेनादित्यं पश्यति. अथ कुमारस्य दक्षिणां
 संदक्षिणकरेण स्वहृदयमालभेत्. उँ मम व्रते ते हृदयं दधा मिमम चित्रमनुचितं ते अस्तु. मम वाचमेकमना जुषस्व. वृहस्पतिश्चानियुनक्तुमह्यमित्य
 नेन मंत्रेण. ततः कुमारस्य दक्षिणां हस्तं गृहीत्वा पृच्छति उँ को नामासीति. उँ अमुकशर्मा हं भो इति कुमारः प्राह. उँ कस्य ब्रह्मचार्यसीत्याचार्यः उँ भव
 जीवेम शरदः शतं ॥ ३

त इति कुमारः. पुनराचार्यो भाषते. इन्द्रस्य वसुवर्चसायै गिराचार्यस्तवाह माचार्यस्तव श्रीः अमुकशर्माण इति. अथ बद्धांजलिं माणकं पूर्वादिदिक्षु
 पदक्षिणमुपस्थानं कारयति. तत्राचार्यपठनीयो मंत्रः. उँ प्रजापतयेत्वा परिददामि. इति प्राच्यां. उँ देवायत्वासवित्रे परिददामि. इति दक्षिणेऽस्यां. उँ अ
 द्यस्ते वोषधीभ्यः परिददामि. इति पृथिवीयां. उँ द्यावापृथिवीभ्यां परिददामि. इत्युदीच्यां. उँ विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः परिददामि इत्यधः. उँ सर्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यः
 परिददामि इत्युर्ध्वं. ततोऽग्निपदक्षिणां कृत्वाचार्यदक्षिणादिशि माणवक उपविष्टः. उँ अद्यामुष्पकर्तव्योपनयनहोमकर्मणि कृता कृता वे
 क्षणं नृपवल्कलकर्म कर्तुममुकगोत्रममुकशर्माणं ब्राह्मणमेभिः पुष्यवन्दनतामूलवासोभिर्वृक्षत्वेन त्वामहंवृणे. इति ब्राह्मणं वृणुयात्. उँ वृते
 सीति प्रतिवचनं. उँ यथाविहितं कर्म कुर्वित्याचार्यो णोक्ते. उँ करवाणीति ब्रह्मवचनानंतरं. अनेर्दक्षिणातः शुद्धमासनं दत्वा तदुपरि प्राणशान्तुशा
 नास्तीत्याग्निपदक्षिणां कारयित्वा उँ अस्मिन्कर्मणि त्वं मे ब्रह्मा भवेत्यभिधाय. उँ भवानीति तेनोक्ते तदुपरि ब्रह्मणमुदधुस्वमुपवेश्य. प्रणीता पात्रं

पुरतः कृत्वा वारिणा परिपूर्य कुशैरुच्छाद्य ब्रह्मणो मुखं लोक्यानेरुत्तरतः कुशोपरि निदध्यात् । ततः परित्तरणं वहिषश्चतुर्थभागमादायाने
यादीशानांतं ब्रह्मणो निपूर्यतं नैऋत्याक्षयं व्यातं अग्निः प्रणीतापूर्यतं । ततो मेरुत्तरतः पश्चिमदिशि पवित्रं छेदनार्थं कुशत्रयं पवित्र
करणार्थं सागमनं तर्गमि कुशपत्रद्वयं प्रोक्षणीपात्रमाज्यस्थालीसम्मार्जनकुशाः उपजमनकुशाः समिधस्तिस्रः सुवः अपाज्यं षट्पंचाशदुत्तरा
चार्यमुच्छिन्नद्वयावच्छिन्नामतलुलपूर्णपात्रं सतानि पवित्रं छेदनकुशानां पूर्वपूर्वदिशि क्रमेणासादनीयानि । ततः पवित्रं छेदनकुशैः
स्वर्वादेशमिति पवित्रे स्त्रित्वा सपविकरेण प्रणीतोदकं त्रिः प्रोक्षणीपात्रे निधायानामिकांगुष्ठाभ्यामुत्तराग्रे पवित्रे गृहीत्वा त्रिनुत्यवनं प्रोक्ष
णीपात्रं वामहस्ते कृत्वा नामिकांगुष्ठगृहीतपवित्राभ्यां तज्जलं किं विचित्रं हस्तिप्य प्रणीतोदकेन प्रोक्षणीमभिषिच्य प्रोक्षणीजलेनासादि
तवस्तुसेवनं कृत्वा अग्निप्रणीतयोर्मध्ये प्रोक्षणीपात्रं निदध्यात् । ततः अपाज्यस्थाल्यामाज्यं निरूप्याधि श्रयणं ततो ज्वलत्त एमाज्यस्योप

रिषदक्षिणं प्रामयित्वा गौतम्यक्षिपेत् । ततः त्रिः सुवंप्रतप्य सम्मार्जनकुशानामगैरंतरतो मूलैर्वा ह्यतः संमृज्य प्रणीतोदकेनाभ्युक्ष्य पुनः
त्रिः प्रतप्य स्वदक्षिणतः कुशोपरि निदध्यात् । अथाज्यमतिरवतार्य त्रिः प्रोक्षणीवत् उत्पूयावेक्ष्य सत्यपद्रव्ये तन्निरसनं पुनं पूर्ववत् प्रो
क्षणीजलमुत्पूय उत्थायोपयमनकुशान् वामहस्ते कृत्वा प्रजापतिं मनसा ध्यात्वा नृक्षीमनौ घृताक्ताः समिधः क्षिपेत् । ततः उपविश्य सप
वित्रं प्रोक्षणीपुदकेन सपवित्रकरेणानिपूर्यक्ष्य प्रणीतापात्रे पवित्रे निधाय पातितदक्षिणजानुब्रह्मणचारुः समिधं तमेनौ सुवेना
ज्याहुतीर्जुह्यात् । तत्र तत्र दाहुत्यनंतरं सुवावस्थितहुतशेषघृतस्य प्रोक्षणीपात्रे प्रक्षेपः ॥ ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये इति मन
सा ॐ इन्द्राय स्वाहा इदं मिन्द्राय इत्याद्यारौ ॐ अग्नये स्वाहा इदमग्नये ॐ सोमाय स्वाहा इदं सोमाय इत्याज्यभागौ ॐ भूः स्वाहा इदं भूः ॐ भुवः
स्वाहा इदं भुवः ॐ स्वः स्वाहा इदं स्वः सतामहाव्याहृतयः ॐ त्वन्नो मे वरुणस्य विद्वादेवस्य हेडो अवयासि सीष्ठाः । यजिष्ठा वक्रितमः शीमुवा

नोविश्वा द्वेषां सिषमुमुष्य सत्त्वाहा इदमग्नीरुणाभ्यां । तन्नो अग्नेमो वै भवोती नेदिष्टो अस्याऽवसो व्युष्टौ । अवयक्ष्णो वरुणा ठंराणो वी
 हिमृडीकं सुहवो नरधिस्वाहा इदमग्नीवरुणाभ्यां । ॐ अथाग्नेस्प नमिशस्तिपाश्च सत्त्वमित्वमया अ सि अथानोयत्तं वहास्यं नो धेहि मे
 षजं स्वाहा इदमग्नये । ॐ येतै शतं वरुणा ये सहस्रं जज्ञियां पाशा वितता महान्तः । तेभिर्नो अद्य सवितो तविष्णुर्विश्वे मुंचन्तु मे रुतः स्वकाः स्वा
 हा इदं वरुणा य सवित्रे श्नवे विश्वेभ्यो देवेभ्यो मरुद्भ्यः स्वर्केभ्यः । ॐ उदुत्तमं वरुणा पाशमस्मदवाधमं विमध्यमं अथाय अथावयमादित्यवतेत
 वानागसो अदितये स्याम स्वाहा इदं वरुणा य एताः सर्वपायश्चित्तसंज्ञकाः । ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये इति मनसा इदं प्रजापत्यं । ॐ प्र
 नये स्विष्टकृते स्वाहा इदमग्नये स्विष्टकृते । इति स्विष्टकृत् । ततः संश्रवपाशानं ततः प्रावस्य । ॐ अद्य कृतेतदुपनयन होम कर्मणि कृता कृता वेक्षण
 रूपवत्कर्म प्रतिष्ठार्थं निदं पूर्णपात्रं प्रजापतिदेवतममुक गोत्राया मुकशर्मणे वा स्रणा यवस्रणे दक्षिणां तुभ्यमहं संपददे इति वस्रणे पूर्णपा

त्रंदक्षिणां दद्यात् ततः ॐ स्वस्तीति प्रतिवचनं ततो वस्रविमोकः । ॐ सुमित्रियान प्राप प्रोषधयः संत्विति पवित्राभ्यां शिरः संमृज्य प्रणीता जलेन ॥ ॐ
 दुर्मित्रियास्तस्मै संतु योऽस्मान् देष्टुं च वयं द्विष्मः । इत्ये शान्या स्रणीता न्युञ्जीकरणं । ततः स्तरण क्रमेण वहिरुत्थाप्या ज्येनाभिघार्य । ॐ देवा गा तु
 विदो गा तुं वि त्वा गा तुं मि त मनसस्य त इमं देवयज्ञं स्वाहा वातेधाः स्वाहा । इति मंत्रेण वहिर्होमः । ततः प्राचार्यः कुमारस्यानुशासनं करोति
 ॐ वस्रचार्यसीति ॐ भवानीति माणवकः ॐ प्रापोशान इत्याचार्यः ॐ अश्रानीति माणवकः ॐ कर्म कुर्वित्याचार्यः ॐ कर्वाणीति माणवकः ।
 ॐ मादिवास्वप्याः इत्याचार्यः ॐ न स्वयामीति माणवकः ॐ वाचं यक्षे इत्याचार्यः ॐ यक्षानीति माणवकः ॐ समिधमाधे हीत्याचार्यः ॐ प्रादधा
 नीति माणवकः ॐ प्रापोशान इत्याचार्यः ॐ अश्रानीति माणवकः । ततो नेरुत्तरतः प्रत्यक्षुखो पयाचार्य चरणो पगहण पूर्वकमुपसन्नाया वा
 र्यं समीक्ष्य मानायाचार्येण स्वयमपि समीक्षितायास्मै निवारितशंखतूर्यादिधनिरिष्टो स केसा वित्रीमन्वाह ॥ तत्र प्रथमो वृत्तौ ॐ भर्गुवः स्वः त

तसवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् इति फक्कि का क्रमेण द्वितीया वृत्तौ ॐ नृसुवः स्वः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो
नः प्रचोदयात् इत्यर्च्य क्रमेण तत्र तृतीया वृत्तौ ॐ नृसुवः स्वः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् अत्र तु सह पाँ विशेषः
अथ सा एव क आचार्य दक्षिण दिश्य मि पश्चिमो पविष्टौ घृता क्त निषिद्धेतर शुक्ले ध्येनेन पंचाङ्गतीर्जुङ्गयात् ॐ प्रग्रे सुश्रवः सुश्रवसं मा कुरु
रु ॐ यथा त्वमग्ने सुश्रवं सुश्रवा असि ॐ एवं मां सुश्रवः सोश्रवसं कुरु ॐ यथा त्वमग्ने देवानां यज्ञस्य निधि पा असि ॐ एवं महं मनुष्याणां वेदस्य
निधियो भूयासं ततः मग्निं वारिणा पय्युक्ष्य ॥ ५ ॥ यत्स्व पादेश मितं पलाशसमिधमादाय घृतेनाभिघा ॐ ॥ अग्नये समिधं महा वै ॥ हने जात
वेदसे यथा त्वमग्ने समिधा समिधस एव महमायुषामेधया वर्चसा प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन समिधे जीव पुत्रो ममावा मेधा व्यह मसान्यनि
सकरि ह्यशस्वी तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यन्नादो भूयास वं स्वाहा इति मंत्रेण जुहुयात् ॥ अनेनैव क्रमेण द्वितीयां तृतीयां पि जुहुयात् ॥ अथोपवि

प्रदक्षिणा ३

व्यो २

४३

श्य घृता क्त निषिद्धेतर शुक्ले ध्येनेन पंचाङ्गतीर्जुङ्गयात् ॐ प्रग्रे सुश्रवः सुश्रवसं मा कुरु ॐ यथा त्वमग्ने सुश्रवः सुश्रवा असि ॐ एवं मां सु
श्रवः सोश्रवसं कुरु ॐ यथा त्वमग्ने देवानां यज्ञस्य निधि पा असि ॐ एवं महं मनुष्याणां वेदस्य निधि यो भूयासं ततः प्रदक्षिणा मग्निं वारिणा
पय्युक्ष्य तूष्णीं पाणि पत पयः प्रतिमंत्रांते मुखमवमृशति ॐ तूष्णीं प्रग्रे सिततुं मे पाहि ॐ प्रायुर्दो अग्ने स्यायुर्मो देहि ॐ वर्चो दा प्रग्रे सिवर्च
मे देहि ॐ अग्ने यन्मे तन्वा दु नंतम आ पूरुण ॐ मेधां मे देवं सविता प्रादधातु ॐ मेधां मे देवी सरस्वती प्रादधातु ॐ मेधां मे अश्विनो देवा वा
तां पुष्कर सुजौ ततः सर्वगात्राणि दक्षिणा पाणिना स्पृशेत् तत्र पत्येकं मंत्रः ॐ अंगानि च म आप्यायतां इति सर्वगात्रालंभने ॐ वाक्क म
आप्यायतामिति मुखालंभने ॐ पाणश्च म आप्यायतामिति नासिकयो रालंभने ॐ वक्षश्च म आप्यायतामिति वक्षयोः श्रोत्रं च म आप्या
यतामि श्रोत्रे ॐ यशो बलं च म आप्यायतामिति पाठमात्रं ततः दक्षिणा नामिका गृहीत भस्मना ॐ आयुषं य म दत्ते रितिललाटे ॐ कश्यप

पस्यत्रायुषमिति ग्रीवायां **ॐ** यद्देवेषु त्रायुषमिति दक्षिणवाहुमूले **ॐ** तत्रोऽपस्तत्रायुषमिति दक्षि **विंदुर्यं त्रायुषं कुर्यात्** । ततो व्यस्तपाणिभ्यां
 पृथिवीं सृशन्नभिवादनं कुर्यात् । तत्र प्रकारः । **ॐ** असुकगोत्रो ह मसुकप्रवरो ह मसुकशर्मा हं भो ३ वैश्वानरं अभिवादये इति वैश्वानरं संबोधा
 भिवाद्य । तथैव वरुणमाचार्य्यमभिसंबोधाभिवादयेत् । ततः **ॐ** त्रायुषा भवसौम्येन्याचार्य्यो ब्रूयात् । ततो भिक्षार्थं पात्रमादाय प्रथमं मातुः स
 कासात् । **ॐ** भवति भिक्षां मे देहीति पार्थनानंतरं तद्वत्तां वादाय आचार्य्यो य निवेद्य भिक्षांतरं याचेत् । ततः आचार्य्येण **ॐ** भुंक्ष्वेत्यनुज्ञाते भिक्षां
 स्वीकुर्यात् । ततः **ॐ** मूर्ध्नि नंदिवो अरतिं पृथिव्या वैश्वानरमृतं प्राजातमग्निं कविं सप्तजमतिथिं जनानामासन्नापात्रं जनयंत देवाः स्वाहा इ
 ति पूर्णो होमः । ततः आचार्य्येण स्वस्य माणवकस्य च त्रायुषकरणं । प्रथमं रत्नवणमधुमांसादीनि रसुद्धं तजलत्नानंदं रुक्माजि
 नधारणं रक्षारोहणं विषममूलं घनं नम्रस्त्रीनिरीक्षणं स्त्रीसहोपवेशनं व्यावृत्तिरूपा बलचारिणो नियमाः । तद्दिने वस्त्रवारी वा ग्पतो हः शेषं
 स्थितस्वगमयेत् । ततः सायं संध्यां कृत्वा तद्दिने वा भौपर्युक्षणं परिसमूहने कृत्वा वाचं विसृजेत् । परिसमूहनं तु निषिद्धं तस्मिन् शुक्ले न स्यात् नोप

क्षेपः । स च संध्योपासनं कृत्वा सायं प्रातर्बस्त्रं वरिणा कर्तव्यः । प्रथमं वेदार्ंभः । तत्र नित्यक्रिय आचार्य्यः कुशैर्हस्तमात्रं चतुरस्रं
 मिं परिसमुह्य ताने शात्यान्परित्यज्य गोमयोदके नोयलिष्य सुवमूलेन स्फेनोत्तरोत्तरं क्रमेण प्रागग्रं प्रादेशमात्रं त्रिरुल्लिख्य उल्लेखनं क्रमे
 णानामिकांगुष्ठाभ्यामुद्धृत्य जलेनाभुक्ष्य कांश्चपात्रेणाग्निमांसीय । **ॐ** नृसुवस्वः व्याहृतिमंत्रेण तत्र स्वाभिमुखमुपसमाधाय पुष्यचन्द
 नतामूलवासां स्पृश्यः । **ॐ** प्रद्युक्ते वेदार्ंभं होमकर्मणि कृता कृतावेक्षणं नृपबलं कर्तुं मसुकगोत्रमसुकशर्माणं ब्राह्मणं मेभिः पुष्यच
 नतामूलवासोभिर्वस्त्रेन त्वामहं वृणे इति वस्त्राणां वृणय्यात् । **ॐ** वृतोऽस्मीति प्रतिवचनं । **ॐ** यथाविहितं कर्म कुर्यात् आचार्य्यो नोक्ते **ॐ** करवा
 णीति वृज्जणोक्ते । अग्रे दक्षिणातः शुद्धमासनं दत्त्वा तदुपरि प्रागग्रं कुशानास्तीर्याग्निं प्रदक्षिणां कारयित्वा **ॐ** अस्मिन् कर्मणि त्वमेव ब्रह्मा
 भवेत्यभिधाया **ॐ** भवामीति वृज्जणोक्ते वस्त्राणां तत्रोदङ्मुखमुपवेशयेत् । ततः पणीतापात्रं पुरतः कृत्वा वारिणा परिपूर्णं कुशैराह्वयं ब्रह्मणो
 मुखमलोक्यानेरुत्तरतः कुशोपरि निदध्यात् । ततः परिस्तरणं बहिषश्चतुर्थभागमादाया मेधादीशानां तं ब्रह्मणो ग्निपूर्य्यंतं नैऋत्या हव्यं यातं

अग्नितः पूर्णीता पर्यन्तं । ततो मेनुत्तरतः पश्चिमदिशि पवित्रछेदनार्थं कुशत्रयं पवित्रकरणार्थं सायमनन्तरं भिक्षुशपत्रद्वयं प्रोक्षणीपात्रमाज्यस्थ-
लीसम्मार्जनकुशाः उपयमनकुशाः समिधस्त्रिषुः सुवः प्राज्यं पूर्णीपात्रं सतानि पवित्रछेदनकुशानां पूर्वपूर्वदिशि क्रमेण सादनीयानि ॥ ततः पवित्रछे-
दकुशैः स्वप्रादेशमित्यपवित्रे हित्वा स पवित्रकरणे प्रणीतोदकं त्रिः प्रोक्षणीपात्रे निधाय द्वाभ्यामनामिकां गुष्ठाभ्यामुत्तराग्रे पवित्रे गृहीत्वा त्रिरुत्पनं ॥ त-
तः प्रोक्षणीपात्रं वामहस्ते कृत्वा नामिकां गुष्ठाभ्यामुत्तराग्रे पवित्रे गृहीत्वा त्रिरुद्दिगं ॥ ततः पूर्णीतोदकेन प्रोक्षणीपात्रमभ्युक्ष्य प्रोक्षणीजलेनासादितवस्तु-
नमिधियापि प्रतयोर्मध्ये प्रोक्षणीपात्रं निदध्यात् ॥ ततः प्राज्यस्थाल्यामाज्यं निरूप्याधिश्रवणं ॥ ततो ज्वलत एमाज्यस्योपरि प्रदक्षिणां भ्रामयित्वा वक्रौत-
स्यक्षिपेत् ॥ ततः त्रिः सुवंप्रतया सम्मार्जनकुशानामग्रे उत्तरतो मूलैर्वा हतः संमज्य प्रणीतोदकेनाभ्युक्ष्य पुनस्त्रिः प्रतयाग्नेर्दक्षिणतः कुशोपरि निदध्यात् ॥
ततः प्राज्यमग्निप्रदक्षिणां कारयित्वा वतार्य स्वाग्रे निदध्यात् ॥ ततः प्राज्ये प्रोक्षणीवदुत्पनं अवक्ष्य सत्यपद्वये तन्निरसनं ॥ प्रोक्षणीवदुत्पनं ॥ ततः उ-
त्थायोपयमनकुशानामहस्ते कृत्वा प्रजापतिमनसा ध्यात्वा तूष्नीमनौघताक्ताः समिधः क्षिपेत् ॥ ततः उपविश्य सपवित्रं क्षण्युकेन प्रदक्षिणमग्निं पर्युक्ष्य-
यो १ ततः पूर्ववत् २

प्रणीतापात्रे पवित्रे निधाय ब्रह्मन्वारुद्धः पातितदक्षिणजानुः समिधं तमेनौ जुहुयात् ॥ तत्र प्रथमाहुतिवतुष्टये तत्र दाहुत्यनंतरं कुवावस्थित-
कृतशेषघृतस्य प्रोक्षणीपात्रे प्रक्षेपः ॥ ॐ प्रजापतये स्वाहा इदम्यजापतये इति मनसा ॐ इन्द्राय स्वाहा इदमिन्द्राय इत्याद्यारौ ॐ अग्नये स्वाहा इद-
मग्नये ॐ सोमाय स्वाहा इदं सोमाय इत्याज्यभागो ॥ ततः प्रकृतौ नत्वारुद्धकर्तृको होमः ॥ ॐ अंतरिक्षाय स्वाहा इदमंतरिक्षाय ॐ वायवे स्वाहा इदं वाय-
वे ॐ ब्रह्मणे स्वाहा इदं ब्रह्मणे ॐ रुद्रोभ्यः स्वाहा इदं रुद्रोभ्यः ॥ ततः सामान्याहुतयः ॥ ॐ प्रजापतये स्वाहा इदम्यजापतये इति मनसा ॐ देवेभ्यः स्वाहा
इदं देवेभ्यः ॐ ऋषिभ्यः स्वाहा इदं ऋषिभ्यः ॐ अद्वायै स्वाहा इदं अद्वायै ॐ मेधायै स्वाहा इदं मेधायै ॐ सदसस्यतये स्वाहा इदं सदसस्यतये ॐ अ-
नुमतये स्वाहा इदमनुमतये ॐ पृथिव्यै स्वाहा इदं पृथिव्यै ॐ अग्नये स्वाहा इदमग्नये ॥ इति ऋग्वेदे ॥ इति वेदे ॥ ॐ सूर्याय स्वाहा इदं स-
ूर्याय ॥ इति सामवेदे ॥ ॐ दिग्यै स्वाहा इदं दिग्यै ॐ वन्द्रमसे स्वाहा इदं वन्द्रमसे ॥ इत्यथर्ववेदे ॥ ॐ ब्रह्मणे स्वाहा इदं ब्रह्मणे ॐ रुद्रोभ्यः स्वाहा इ-

इदं कृतो भवः ॥ इदं माहातिष्ठयं स वेद साम वेदाथर्व वेदेषु ॥ ततो नारद उवाच ॥ तत्र तत्र दत्तं तत्पुनरंतरं सुखावस्थितं तत्र शेषं घृतस्य पोषणं
पात्रे प्रक्षेपः ॥ ॐ नमः स्वाहा इदं नमः ॐ नमः स्वाहा इदं नमः ॐ नमः स्वाहा इदं नमः ॥ सतामहा व्याहृतयः ॥ ॐ त्वन्नो अग्नेवरुणस्य विद्वान्देवस्य देहो अवासासि सीमाः
यजिष्ठो वक्रितमः शो सुवा नो विश्वा देवांसि प्रमुमुग्ध्यस्मत्स्वाहा इदमग्नीवरुणाभ्यां ॥ ॐ स त्वन्नो अग्नेव मोमवोतीने दिष्टो अस्या उषसो व्युष्टौ ॥ अवक्ष्व
णोवरुणं रराणो वीहि मडी कं सुहो नरधि स्वाहा इदमग्नीवरुणाभ्यां ॥ ॐ अयाश्चाग्नेस्य नभिशस्ति पाश्वसत्वमित्वमया अयासि ॥ अया नो यज्ञं वहा
या ॥ ॐ नो धेहि नेषजं स्वाहा इदमग्ने ॥ ॐ ये ते शतं वरुणये सहस्रं जज्ञिष्या यो वा श्रमविततामहांतः ॥ तेभिर्नो अघसवितो न विष्णुर्विश्वे मुंचंतु मरुतः स्वकीः स्व
हा इदं वरुणाय सवित्रे विश्वे विश्वेभ्यो देवेभ्यो मरुद्भ्यः स्वर्केभ्यः ॥ ॐ उदुत्तमं वरुणपाशमस्मदवाधमं विमध्यमं सुथाय अथावय मादित्यवृतेतवानाग
सो अदितये स्याम स्वाहा इदमग्ने जायतये इति मनसा इदमग्ने जायतये ॥ ॐ अग्ने ये स्विष्टकृते स्वाहा इदमग्ने ये स्विष्टकृते ॥ ततः संसुवपाशनं अथावय
ॐ अघकृते तद्देदारं भो मे कर्मणि कृता कृता देक्षणा नृपवृक्षक ॥ कर्मपतिष्ठार्थमिदं पूर्णपात्रं प्रजापतिदेवतममुकं गोत्रायामुकं शर्मणे वासुणाय
इदं वरुणाय इति सर्वपायश्चित्तं ॐ प्रजापतये स्वाहा ॥ २

ॐ नमः स्वाहा

ब्रह्मणे दक्षिणां नृभ्यः सहस्रं संप्रददे ॥ इति ब्रह्मणे दक्षिणां दद्यात् ॥ ततः ॐ स्वस्तीति प्रतिवचनं ततो ब्रह्मविमोक्तः ॥ ततः ॐ सुमित्रिया न आपोषध
यः संत्विति पवित्राभ्यां शिरः संसृज्य ॥ ॐ दुर्मित्रियास्तस्मै संतु योस्माद्वेष्टियं ववयं द्विषाः ॥ इत्येतां व्यास्यणीता सुजीकरणां ॥ ततः स्तराक्रमेण वहिर्ह
थाप्य घृतेनाभिघ्राय्य हस्तेनैव ॥ ॐ देवा गातु विदो गातुं वित्वा गातुं मितमनस्यै सेत इमं देवयज्ञं स्वाहा वातेधाः स्वाहा ॥ इति मंत्रेण वहिर्होमः ॥ ततः इष्टां
सर्वे वेदारं गुरुः कारयति ॥ तत्र क्रमः स्वदक्षिणातः उद्वृत्तमुपतिष्ठमाचांतं व्यस्तपाणिभ्यां कृतगुरुप्रणमं ॥ ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धि
यो योनः प्रचोदयात् ॥ ॐ इति प्रणवांतं पाठयित्वा नमस्कारं वकारयित्वा ॥ ॐ समिधानिदुरस्य तद्यतैर्बोधयतातिथिं ॥ अस्मिन् हव्या जुहोत न स्वसमि
दायशोचिषे ॥ इति कंडिकांतरं वा फक्कि कयायठेत् ॥ ततः ॐ स्वस्ती वावयित्वा उथाय फलपुष्पसमन्वितं ब्रह्मचारी दक्षिणा करस्य घृतेन
पूर्णं कृतिं कुर्यात् ॥ ॐ नमो नमो दिवो अरतिं पृथिव्या वैश्वानरमृतं अजातमग्निं कविं संप्राजमतिथिं जनामां सन्नापात्रं जनयं देवाः स्वाहा ॥ इति मं
त्रेण ततः उपविश्य सुवेन भस्मान्नीय दक्षिणा नामिकां प्रहृतीत भस्मना ॥ ॐ आयुषं यमग्रेरितिललाटे ॐ कश्यपस्य आयुषमिति पीवायां यद्वेदेषु

नि ३

ह. मा.
१३

४३

वे३

त्रिरस्य पुनः प्रोक्षणी जलमुत्सृज्य उपयमकुशान्वा महस्ते कृत्वा प्रजापतिं मनसा ध्यात्वा उन्निष्ठं स्तूयन्मौ घृताक्ताः समिधः क्षियेत् ॥ तत उप
विश्य सप्तवित्रप्रोक्षणं दकेन प्रदक्षिणक्रमेण ग्रियं व्युक्ष्य प्रणीता पात्रे पवित्रे निधाय पाति तदक्षिण जातुः समिद्ध तमे गौ बुध्नाणा नारुधुः
सुतां ज्वा कृतीर्जुं कृयात् ॥ तत्र प्रथमा कृतिर्वर्तयेत् तदा कुत्प नंतरं सुवावस्थित कुत शेष घृतस्य प्रोक्षणी पात्रे प्रक्षेपः ॥ उं प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजा
पतये इति मनसा ॥ उं इन्द्राय स्वाहा इदं मित्राय इत्था द्यौः ॥ उं अग्नये स्वाहा इदं मग्नये ॥ उं सोमाय स्वाहा इदं सोमये ॥ इत्या न्य भागो ॥ ततो न नारुधुः क
र्तुं को होमः ॥ उं अंतरिक्षाय स्वाहा इदं मंतरिक्षाय ॥ उं वायवे स्वाहा इदं वायवे ॥ उं बुध्नो स्वाहा इदं बुध्नो ॥ उं रुद्रो भ्यः स्वाहा इदं रुद्रो भ्यः
॥ उं प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये इति मनसा ॥ उं देवेभ्यः स्वाहा इदं देवेभ्यः ॥ उं ऋषिभ्यः स्वाहा इदं ऋषिभ्यः ॥ उं ब्रह्मदेवे स्वाहा इदं ब्रह्मदेवे ॥ उं मे
धाये स्वाहा इदं मेधाये ॥ उं सदस्यतये स्वाहा इदं सदस्यतये ॥ उं अनुमतये स्वाहा इदं अनुमतये ॥ ततो बुध्नाणा नारुधुः कुयात् तत्रा कृति दशतये तत्र
दा कुत्प नंतरं सुवावस्थित कुत शेष घृतस्य प्रोक्षणी पात्रे प्रक्षेपः ॥ उं भूः स्वाहा इदं भूः ॥ उं भुवः स्वाहा इदं भुवः ॥ उं स्वः स्वाहा इदं स्वः ॥ एता महा व्या कृतयः

स्वाहा २

या ३

॥ उं त्वन्नो अग्नेवरुणस्य विद्वा देवस्य हेडो अवधा सिद्धाः ॥ यजिष्ठो वक्रितमः शोभुवानो विश्वा द्वेषा ठं सिधुमुमुग्धस्मत्स्वाहा इदं मग्नीवरुणाभ्याम् ॥
उं स त्वन्नो अग्नेव मोभवो तीने दिष्टो अस्याऽऽरव सो व्युष्टो ॥ अवयक्ष्व एवो वरुणा ठं राणो वीहि सृडी कं सुहवो नरधि स्वाहा इदं मग्नीवरुणाभ्याम् ॥ उं
अयाश्चानेस्य न भिशस्ति पाश्च सत्त्वमित्त्वमया असि ॥ अयानो जज्ञं वहास्यो नो धेहि मेघजं स्वाहा इदं मग्नये ॥ उं ये ते शतं वनुणा ये सहस्रं यजियां
पाशा वितता महान्तः ॥ तेभिन्नो अद्य सविनो त विश्नुर्विष्टे मुं वंतु मरुतः स्वर्काः स्वाहा इदं वनुणा य सवित्रे विष्णवे विष्टेभ्यो देवेभ्यो मनुज्यः स्वर्केभ्यः
॥ उं इदं वनुणा पाशमस्मदवाधमं विमध्यमं सुथाय ॥ अथावयमादित्यवृतेतवानागसो ॥ अदितये स्याम स्वाहा इदं वरुणा य ॥ एताः सर्व प्राय
श्चित्त संतकाः ॥ उं प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये इति मनसा इदं प्रजापतये ॥ उं अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा इदं मग्नये स्विष्टकृते इति स्विष्टकृते ॥
अथ संसुव प्राशनं ॥ ततः प्राचम्य ॥ उं अद्य कृतैतत्समावर्तन होम कर्मणि कृता कृता वेक्षणं रूपवत् कर्म प्रतिष्ठार्थं मिदं पूर्णं पात्रं प्रजापति

दैवतममुक गोत्रायामुक शर्मणे वासणा यव सणे दक्षिणां तुभ्यमहं संपददे ॥ इति वसुणे पूर्णपात्रं दक्षिणां दद्यात् ॥ ततः ॐ स्वस्तीति प्रतिवच
नम् ॥ ततो वसुविमोकः ॥ ततः ॐ सुमित्रिया नः पापप्रोषधयः सत्विति पवित्राभ्यां प्रणीता जलेन शिरः संस्पृश्य ॥ ॐ दुर्मित्रियां स्मे संतु योऽस्मान् देष्टुं यं
च वेयं द्विषाः ॥ इत्येतां प्राप्तां ता सुवीकरणं ॥ ततस्तस्मात्क्रमेण वहिर्हृथाप्येष्टुते नाभिं धार्य हस्ते नैव ॥ ॐ देवा गा तु विदो गा तु वित्वा गा तु मितम
नसस्य त इमं देवयजतं स्वाहा वातेधाः स्वाहा ॥ इति वहिर्होमः ॥ ततोऽग्निपश्चिमो पविष्टो वसुवारीपरिसुम् हनं कुर्व्यात् ॥ ततः घृते निषिद्धे तरे
धनेन रुतेन पंचाङ्गतीर्जुं कुर्यात् ॥ ॐ अग्ने सुश्रवः सुश्रवसं मा कुरु ॥ ॐ यथा मत्वेन सुश्रु सुश्रवाः प्रसिद्धं सर्वं मां सुश्रवः सोऽश्रवसं कुरु ॥ ॐ यथा त्वम
ग्ने देवानां यज्ञस्य निधिपाः प्रसिद्धं सर्वमहं मनुष्याणां वेदस्य निधिपो भूयासम् ॥ ततः प्रदक्षिणमग्निं वारिणा पर्युक्ष्य ॥ ॐ यथा यथा देवा मितां घृता
क्रांसमिधमादाय ॥ ॐ अग्ने ये समिधमादायैव हते जातवेदसे ॥ यथा मत्वेन समिधा समिधस एव महमा सुषामेधया ववसा प्रजया पशुभिर्वृक्षव
र्वसेन समिधैर्जीवपुत्रो ममावाप्यो मेधाभ्यहमसोऽन्य निराकश्मर्य शस्वीते जस्वी वसुवर्चस्यन्नादो भूयासं स्वाहा इति ॥ ततः समिदं तरमादाय
वः ४

१४

अग्ने नैव मंत्रेण कृत्वा उपवेश्य ते नैव क्रमेण पंचाङ्गतीः शुक्लनिषिद्धे तरे धनेन जुहुयात् ॥ ॐ अग्ने ये सुश्रवः सुश्रवसं मा कुरु ॥ ॐ यथा मत्वेन सुश्र
वः सुश्रवाः प्रसिद्धं सर्वं मां सुश्रवः सोऽश्रवसं कुरु ॥ ॐ यथा त्वमग्ने देवानां यज्ञस्य निधिपाः प्रसिद्धं सर्वमहं मनुष्याणां यज्ञस्य निधिपो भूयासम् ॥
ततः प्रदक्षिणमग्निं वारिणा पर्युक्ष्य ॥ तस्मीपाणी प्रतप्य ॥ प्रतिमंत्रांते मुखमवमृशति ॥ ॐ तनूपाः प्रसिद्धं सर्वं मे पाहि ॥ ॐ प्रायुर्दी अग्ने स्या युमे
देहि ॥ ॐ वर्योदा अग्ने सिव वी मे देहि ॥ ॐ अग्ने यमेतन्वाडु नंतमः प्रायुण ॥ ॐ मेधां मे देवः सविता ॥ प्रादधातु ॥ ॐ मेधां मे देवी सरस्वती ॥ प्राद
धातु ॥ ॐ मेधां मेऽपाल्य नौ देवा वाधनां पुं करसुजौ ॥ ततः सर्वगात्रादिषु पाणिना स्पर्शः ॥ ॐ अंगानि च मः प्राप्या यतामिति सर्वगात्रस्य शः ॥ ॐ
वाक् च मः प्राप्या यतामिति मुखस्य शः ॥ ॐ पाणश्च मः प्राप्या यतामिति नासिकास्य शः ॥ ॐ वक्षश्च मः प्राप्या यतामिति वक्षस्य शः ॥ ॐ श्रोत्रं च मः
प्राप्या यतामिति श्रोत्रस्य शः ॥ ॐ यशो बलं च मः प्राप्या यतामिति पाठमात्रं ॥ ततो दक्षिण करानामिकाग्रं गृहीतमस्मना ॥ ॐ प्रायुषं य

मदग्रेरितिललाटे **ॐ** कश्यपस्य आयुषमिति प्रीवायां **ॐ** यद्वेवेषु आयुषमिति दक्षिण बाहु मूले **ॐ** तन्नो आयुषमिति हृदि **ॐ** आयुषं कुर्यात् ।
 ततो वास्तपाणिभ्यां पृथिवीं स्पृशन् **ॐ** असुक गोत्रो ह ममु कप्रवरो ह ममु कशर्मा हं भो ३ वैश्वानरः अभिवाटये इति वैश्वानरं संबोधाभिवाद्या
 नेनैव क्रमेण बरुणं संबोधाभिवाद्या वायुं मपि संबोधाभिवाटयेत् ॥ ततः **ॐ** प्रायुष्मा भव सौम्येत्या वायुं भाषते ॥ ततो मेरुत्तरतः प्रागपान् कुशास्ती
 र्यं तदुपरि दक्षिणे त्रक्रमेणासादितवारि पूर्णकलं साधु तये कलशानां पुरतः प्रागपेष्टु कुशेषु स्थित्वा एकस्मादाग्रपक्षे वेन जलं गृहीत्वा
ॐ देस्वतरतयः प्रविष्टा गोह्यः उपगोह्यो मयूषो मनोहासवलो विरुजस्तनूदुषुरिंद्रियहाता न्निहामि योरोचनस्तमिरुपद्रामि इति मंत्रेण ॥
 ततः प्राग्रपक्षे वस्य तज्जलेनात्मानमभिषिंचति ॥ **ॐ** तेन ममभिषिंचामि श्रियै यशमेव हसतो वृक्षवर्चसाय इति मंत्रेण ॥ ततः पूर्ववद्वितीयक
 लशस्य मापजलं गृहीत्वा प्रपक्ष्य तज्जलेनैव पुनरप्यभिषिंचति ॥ **ॐ** येन प्रियं सकृन्वता येनावमृशतां सुरां येनाक्षारभ्यषिंचतां यद्वा तद
 श्विनाशः इति मंत्रेण ॥ ततो नैव मंत्रेण तृतीयकलशस्य जलमाय **ॐ** प्रापो हिष्ठा मयो भुवस्तान इजै दधातन महर्णा यचक्षसे इति मंत्रेण

१५

भिषिच्य पुनस्तैव मंत्रेण चतुर्थकलस्य जलमादाय **ॐ** यो वः शिवतमोरसः तस्य भाजयते हनः ॥ इति मंत्रेण ॥ इति मंत्रेण भिषिच्य तथैव
 चतुर्थकलशस्य जलमादाय **ॐ** तस्मा अपरंगमा मवो यस्य क्षया जिन्वथ प्रापो जनयथा चनः इति मंत्रेण ॥ भिषिंचेत् ततोऽवशिष्टकलशं त्रितः
 यस्य जलं तेनैव मंत्रेण प्रत्येकं गृहीत्वा तस्मीत्येकमभिषिंचति ततो मेखला मोचनं शिरोभागेन **ॐ** उदुत्तमं वज्रुण पाशमस्मदवाधमं विम
 धमठं सुधाय प्रथावयमादित्यवृते तवो नागसोऽपदितये स्याम इति मंत्रेण ॥ ततो दण्डकृष्णाजिनेन तूष्णीं भूमौ निधाय अन्यदस्त्रमपरिधाय
 उत्तरीयं च गृहीत्वा प्रावप्य वज्रांजलिगदित्युपतिष्ठते वृक्षवारी ॥ **ॐ** उद्यन्नाज भृश्रिन्दो मनुद्गिरस्थात् प्रातर्ग्यारभिरस्थाद्दशमनिरसि
 दशनिम्मा कुर्वीविदन्मागमयोद्यन्नाज भृश्रिन्दो मनुद्गिरस्थाद्दिवा ग्यारभिरस्थाद्दशमनिरसि शतसन्निम्मा कुर्वीविदन्मागमयोद्यन्नाज भृश्रि
 रिन्दो मनुद्गिरस्थात्सायं ग्यारभि रस्थात्सहस्रशनिरसि सहस्रशनिम्मा कुर्वीविदन्मागमय इति मंत्रेण ॥ ततो दधितिलाचाप्याचम्य ॥ क्षौ

रनखलोमादिकर्मकारयित्वा स्नात्वा च म्य । प्रादेशमात्रोदुं मरदंतकाष्ठे नदंतधावनं कुर्वीत ॥ ततः उं अत्राद्याय बृहधुं सोमो राजाय मा गमत्
 समे सुखं प्रमाक्ष्यते यशसा च भगेन च ॥ इति मंत्रेण ततो दंतकाष्ठं परित्यज्या च म्य सुगंधिद्रव्ये नोदुर्ज्ञानंतरं स्नात्वा क्षिरा च म्य चंदनं कुंकुमादि
 नानासिकाया सुखस्य चालंभनं उं प्राणा पाणौ मेतर्प्यय उं चक्षुर्मेतर्प्यय उं श्रोत्रं मेतर्प्यय इति मंत्रेण ॥ ततो दक्षिणा मुखः पाति
 नवामजातुः कृतापव्योद्विगुणभुक्तकुशत्रयतिलजलाभ्यादाय ॥ १ ॥ पास्तु त कुशत्रयोपरि पितृनुतर्पयेत् उं पितरः शुद्धं इति मंत्रेण ॥ त
 तः सव्यं कृत्वा च म्यानुलिप्यजयेत् ॥ उं सुचक्षा अहमक्षीभ्यां भूयास उं सुवर्चा मुखेन सुप्रतकर्णभ्यां भूयासमिति ॥ ततो अह तव स्त्रपरिधानं उं
 परिधास्ये यशो धास्ये दीर्घायुत्वा यज रदष्टिरश्मिशतं च जीवा मिशरदः पुनर्चीरायस्योषमभिसंव्ययिष्ये इति मंत्रेण ॥ ततो य पवीत परिधा
 नं उं यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत् सहजं पुरस्तात् ॥ आयुष्य मग्र्यं प्रतिमुंच शुभं यज्ञोपवीतं वलमस्तु तेजः ॥ इति मंत्रेण ॥ अथोत्तरीयं ॥

श्लोक

उं यशसा माद्या वा पृथिवी यशसे द्वा वृहस्यती यशो भगश्च मादद्यशो मापति पद्यतामिति मंत्रेण ॥ अथा च म्य ॥ पुष्यग्रहणं ॥ उं या अहवञ्ज
 मद्ग्नः अद्वायै कामाद्यै द्रियाय ता अहं प्रति गृह्णामि यशसा च भगेन च इति मंत्रेण ॥ ततः पुष्यपरिधानं ॥ यद्यशो सरसामिन्द्रश्चकार विपु
 लं पृथु तेन संप्रथिताः सुमनसः प्रावधामि यशो मयि इति मंत्रेण ॥ अथोष्णीवेण शिरोवेष्टनं ॥ उं युवा सुवासाः परिवीत प्रागात्स उं श्रेयान्
 भवति जायमानः ॥ तन्धीवासं कवय उन्नयंति स्वाध्यामनसा देवयंतः इति मंत्रेण ॥ ततः कृण्वलेपरिदधाति ॥ उं अलंकरणमसिभूयो लंकरणं
 भूयादिति मंत्रेण ॥ ततो जनं ॥ उं वृत्तस्यासिक नीलकश्चक्षुर्दा असि चक्षुर्मे देहि इति मंत्रेण ॥ ततः प्रादर्शनात् दर्शनं ॥ उं रो विश्वरसि इति
 मंत्रेण ॥ ततश्च त्रग्रहणं ॥ उं वृहस्य ते शुद्धिरसि पूषो मा मंतर्देहि तेजसो यशसो मा मंतर्देहि इति मंत्रेण ॥ ततः श्यामुपानहो गृह्णाति ॥ उं प्रति

पा१

ॐ स्थोरिपुतोमायातं इति मंत्रेण । नूतनपीठोपवेशं च विधाय । ततो वै नवदण्डधारणं । ॐ विश्वेभ्यो मानास्त्रा युः परिधातुं सर्वतः इति मंत्रेण ।
 ततः प्राचार्यं यमाणवको वरं दक्षिणां दद्यात् । अथ पूर्यादुतिः । फलपुष्पसमन्वितघृतपूर्णं श्रवेणमाणवकदक्षिणाकरस्य हृदये ५ था
 यूपूर्यादुतिमाचार्यं कुर्यात् । ॐ मूर्ध्नि नंदिवोऽप्रतिपद्यिष्यावैश्वानरमृतं प्राजातमग्निं । कविं संप्राजमतिथिं जनानामासन्नापात्रं जनयं
 तदेवाः स्वाहा इति मंत्रेण ॥ ततोपविश्य श्रवेण भस्मानीय दक्षिणाकरनामिकायुगृहीतभस्मना ॐ त्र्यायुषं यमदनेरिति त्रुलाटे ॐ क
 श्यपस्य त्र्यायुषमिति ग्रीवायां ॐ यद्देवेषु त्र्यायुषमिति दक्षिणावाङ्मुले ॐ तन्नोऽप्रस्तु त्र्यायुषमिति हृदि इति त्र्यायुषं कुर्यात् । अनेने
 रीदं वक्रमेण दुह्य चोत्तलादावपि त्र्यायुषं कुर्यात् । तत्र तन्नो इत्यस्य स्थाने तन्ने इति विशेषः ॥ ततो इवीक्षताद्या रोपणं कुर्यात् ॥ भौम्यादिकं
 च ॥ ॥ इति मन्त्रात्तकश्रीरामदत्तत्रिरचिता वाजसनेयिनामुपनयनपद्धतिः पूर्यादुतिः कुर्यात् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

गोत्रस्य वैशादुतिमुखनवनदीकौरवत्येस्त्रिषवरस्य ३ ॥ ॐ माणवगोत्रस्य बृहस्पतिकपिलाथर्वणेति त्रिषवरस्य ॥ ३ ॥
 इति गोत्रप्रवराध्यायः ॥ ॥ अथ गणपतिपूजाविधिः ॥ ॥ तत्र संकल्पः ॥ अस्यां रात्रौ अमुष्य कुमारस्य कर्तव्यचूडाकरणोप
 नवेदारंभसमावर्तननिमित्तकगणपतिपूजनमहं करिष्ये ॥ अथार्घ्यस्थापनं कुर्यात् ॥ ॐ अस्यां रात्रौ गणपतिपूजां कर्तुं बृ
 ह्दानं वेदमर्घ्यं नमः ॥ इत्यर्घ्यं दद्यात् ॥ ॐ गणपते इहा गच्छ इति सुप्राणप्रतिष्ठितो भव ॥ ॐ स तानि पाद्यादीनि सखोर्घः गणप
 तये नमः ॥ ॐ इदमनुलेपनं गणपतये नमः ॥ ॐ इदं सिद्धं गणपतये नमः ॥ ॐ इदमक्षतं गणपतये नमः ॥ ॐ इदं पुष्पं गणपतये
 नमः ॥ इति पुष्पैस्त्रिः पूजयत् ॥ धूपदीपनैवेद्यतामूलपूगिफलदक्षिणां दद्यात् ॥ ॐ स तानि गन्धपुष्पधूपदीपतामूल
 वेद्यानि गणपतये नमः ॥ यथाशक्ति जपं कुर्यात् ॥ ततस्तोत्रं ॥ ॐ गणपतिपूजितो सिद्धमख ॥ तत्र प्राचार्यः पूजाजलेन कुमार

पत्र-५

६ शिखांसिंचनादिकर्तव्यम्. त्रिःश्वेतसल्लकीकंठकेन शिखांतभागं कृत्वा सदसुशीर्षमंत्रेण शिखां जूटिकां बध्ना दक्षिणोत्तरक्रमेण ॥ त
यज्ञोपवीताकारं चन्दनरेखां कुर्यात् ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ततो दूर्वाक्षतच्छिद्यत् नमः ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

मानदात संगत दासबा संकलन
बाशा सकृत्पुथिमात उपहार !

5

10

15

20

25

30

